

УДК 81'255.2:6

Г. Ф. Швед

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

**АСАБЛІВАСЦІ ЎТВАРЭННЯ ТЭРМІНАЎ У КАНТЭКСТЕ
НАВУКОВА-ТЭХНІЧНАГА ПЕРАКЛАДУ**

У дадзеным артыкуле разглядаюцца асаблівасці ўтварэння тэрмінаў, вывучэнне якіх уплывае на практычнае тэрмінаўтварэнне і ўдасканалванне сучасных тэрмінаў у беларускай мове. Даецца падзел тэрмінаў на некалькі груп у залежнасці ад спосабу ўтварэння: сінтаксічны, суфіксальны, прэфіксальны, прэфіксальна-суфіксальны, аснова- і словаскладанне, абрэвіяцыя, семантычны. Характарыстыка кожнага спосабу ўтварэння тэрмінаў падмацоўваецца прыкладамі. Абмяркоўваюцца наступныя асаблівасці ўтварэння тэрмінаў:

1) тэрміны ствараюцца як найменні паняццяў, звязаных з вузкай галіной і прызначаны служыць сродкам зносін прафесіяналаў (у спецыяльнай літаратуры), у той час як агульнаўжывальныя словы ўтвараюцца для патрэб усяго грамадства і практычна любым носбітам мовы;

2) тэрміны ўтвараюцца заўсёды свядома, яны, як ужо адзначалася, не “з’яўляюцца”, а “прыдумваюцца”, “ствараюцца” па меры ўсведамлення іх неабходнасці;

3) кожны новы тэрмін, які ствараецца, можна пракантраляваць, адзначыць, паколькі тэрмін фіксуецца ў працах, слоўніках.

У кантэксце навукова-тэхнічнага перакладу артыкул будзе карысны маладым навукоўцам у працэсе авалодання тэхнікай перакладу навукова-тэхнічнага маўлення, удасканалення лінгвістычных навыкаў, прадухілення тыповых памылак, азнаямлення са складанымі моўнымі пытаннямі і праблемамі культуры маўлення.

Ключавыя словы: слова, мова, тэрмін, словаўтварэнне, спосаб.

H. F. Shved

Belarusian State Technological University

**THE PECULIARITIES OF THE TERMS IN THE CONTEXT
OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL TRANSLATION**

The article focuses on the features of formation terms, the study of which is influence on the practical term formation and improvement of modern terms in Belarusian language. There is the division of terms are given according to their formation into several groups depending on the method of formation: syntactic, suffix, prefixing, prefixal-suffix, foundations and addition, abbreviation, schematic. The characteristics of each method of forming the terms are supported by examples. Following aspects of formation terms are discussed there:

1) The terms are forming as the naming of concepts, which are connected with the narrow area and intended to serve as a means of communication of professionals (in the special literature), while the common words are forming for the needs of the whole society, and almost any native speaker.

2) The terms are forming always constructively. They, as already have indicated, are not “originated” but “invented”, “created” as awareness of their necessity.

3) Each new term which is created, you can check, noted how the term is fixed in works, dictionaries.

In the context of scientific and technical translation the article will be useful for young scientists in the process of mastering a technical translation of scientific and technical speech, improvements of language skills, prevention technical errors, acquaintance with complex linguistic issues and problems of speech culture.

Key words: word, language, term, word formation, way.

Уводзіны. Тэрміны, як і звычайныя словы літаратурнай мовы, утвараюцца паводле законаў і на аснове законаў словаўтварэння беларускай літаратурнай мовы. Аднак утварэнне тэрмінаў мае свае адметнасці, свае асаблівасці, вывучэнне якіх будучымі спецыялістамі розных галін навукі і тэхнікі зробіць уплыў на практычнае тэрмінаўтварэнне ў будучым, дапаможа правільнай

тэрмінатворчасці, удасканалванню сучасных тэрмінаў у беларускай мове.

Асноўная частка. Усе тэрміны паводле свайго ўтварэння падзяляюцца на некалькі груп у залежнасці ад спосабу ўтварэння, да якіх адносяць сінтаксічны, суфіксальны, прэфіксальны, прэфіксальна-суфіксальны, аснова- і словаскладанне, абрэвіяцыя, семантычны.

Сінтаксічны спосаб – спосаб утварэння тэрмінаў шляхам рознага тыпу спалучэнняў – самы прадуктыўны амаль ва ўсіх галінах навукі і тэхнікі. Так, з 342 тэрмінаў глебазнаўства, аграхіміі, меліярацыі 261 тэрмін складаюць спалучэнні слоў, ці словазлучэнні, як вынік сінтаксічнага спосабу іх утварэння, напрыклад: *залеж тарфяны, размакальнасць глеб, суглінак лёгкі пылаваты, слой глебы дзейны, экран плёначны супрацьфільтрацыйны, экран паглынання вільгаці* і інш. (Глебазнаўства, аграхімія, меліярацыя // Тэрміналагічны зборнік ‘83. Мінск, 1985.)

Сярод розных тэрміналагічных адзінак сінтаксічнага спосабу ўтварэння найбольшая колькасць утворана па мадэлі «прыметнік + назоўнік», напрыклад: *акрэдытыўнае пісьмо, акцэптаваны рахунак, алфавітная адзнака, кіраўніцкі апарат, абмежавальныя даты, дзяржаўнае кіраванне, інвентарная кніга, камплектоўны архіў, падпісаны дакумент* і інш.

Пэўная частка тэрмінаў-словазлучэнняў утворана па мадэлі «назоўнік + назоўнік» ці, радзей, «назоўнік + прыназоўнік + назоўнік», напрыклад: *аберацыя святла, вільготнасць паветра, вышыня гука, дысперсія хвалі, затуханне ваганняў, катушка індуктыўнасці, брусок для выпрабавання, дэфекты ў крышталі, фаза ў тэрмадынаміцы* і інш.

Значная колькасць тэрмінаў складаецца з трох і больш кампанентаў, але гэта датычыць перш за ўсё менш распрацаваных тэрмінасістэм ці, дакладней, ужывання беларускай мовы ў пэўных галінах навукі і тэхнікі. Так, у слоўніку па металургічнай вытворчасці адзначым такія мадэлі, поруч з аднаслоўнымі і двухслоўнымі, як «назоўнік + прыметнік + назоўнік»: *адвод ахалоджанай вады, вільготнасць фармоначнай сумесі, генератар пераменнага току, бэлька каробчатага сячэння, удзіманне прыроднага газу, уключэнне вогнетрывалага матэрыялу і інш.*; «назоўнік + назоўнік + назоўнік»: *адгінальнік канца рулона, працэс удзімання кальцыю і інш.*; «назоўнік + прыназоўнік + прыметнік + назоўнік»: *бэлька з паралельнымі паліцамі, адпал у каўпаковай печы, валока для гідрадынамічнага валачэння, загартоўка ў газавым асяроддзі, ліст для глыбокай выцяжкі, печ з тарцовай загрузкай і інш.*; «назоўнік + прыназоўнік + назоўнік + назоўнік»: *адпал для здымання напружанняў, барабан для ачысткі адлівак, печ для абпальвання даламіту, латок для выпуску чыгуну і інш.*; «назоўнік + прыметнік + назоўнік + назоўнік»: *частата зваротна-наступальнага руху крышталізатара, працэс прамога атрымання жалеза, вугал рабочага конуса валокі і інш.*; «назоўнік + назоўнік + назоўнік + назоўнік»: *нанясенне па-*

крыцця метадам пагрузэння; «назоўнік + прыметнік + прыметнік + назоўнік»: працэс прамай гарачай пракаткі; «назоўнік + назоўнік + назоўнік + прыназоўнік + назоўнік»: тэмпература змотвання паласы ў рулон; «назоўнік + прыназоўнік + назоўнік + прыметнік + назоўнік»: абцісканне ў лініі бесперапыннай разліўкі; «назоўнік + назоўнік + прыназоўнік + назоўнік + прыназоўнік + назоўнік»: на-капляльнік паласы на ўваходзе ў агрэгат, на-капляльнік паласы на выхадзе з агрэгата і інш.

Аднак, як можна заўважыць, апорным словам у сінтаксічных тэрмінах-словазлучэннях з’яўляецца заўсёды назоўнік.

Усе сінтаксічныя тэрміны незалежна ад колькасці кампанентаў раздзяляюцца на два тыпы паводле ступені сэнсавага раздзялення іх: непадзельныя і фармальна падзельныя.

Непадзельныя тэрміны-словазлучэнні нагадваюць фразеалагізмы літаратурнай мовы, паколькі яны не адлюстроўваюць сістэмы пэўных тэрміналагічных паняццяў. Так, батанічныя тэрміны тыпу: *бабін мур, бабін цвет, богава крэселка, валовыя вочкі, валовы язык, гусіныя лапкі, жабіныя кубачкі, жабіныя вочкі, зязюльчыны слёзы, зязюльчыны ручнікі, зязюльчыны панчошкі, сабачы язык, чортавы пазуры* і інш.; геаграфічныя тэрміны тыпу: *ледніковы млын, ледніковая шапка, ледніковае малако, ледніковы стаян, ледніковы стол, ледніковы грыб, ледніковы язык* і інш. аб’яднаны тым, што яны незразумелыя, і толькі асобныя з іх адлюстроўваюць некаторыя знешнія прыкметы тых з’яў і паняццяў, што яны абазначаюць. Напрыклад: *лісахвост каленчаты* (лац. *Alopecurus geniculatus*) названы па падабенстве суквецця з хвастом лісіцы і зыходзячы з падабенства па форме асновы сцябла з каленам; *гусялапка востралопасцевая* (лац. *Alchemilla acutiloba*) – па падабенстве формы лопасцей пласціначніка ліста; *светнік зязюлін* (лац. *Coronaria*) – па белай пене, якая выдзяляецца на сцябле і па цвіценні толькі ў той час, калі кукуе зязюля; *мурашыныя кучы* «формы ледніковага рэльефу, уласцівыя многім горным леднікам» – па форме, выглядзе.

Тэрміны-словазлучэнні, якія фармальна дзеляцца на значымыя кампаненты, шырока прадстаўлены ў розных тэрмінасістэмах. Напрыклад, лінгвістычны тэрмін *рэгрэсіўнае вымаўленне* «ўзнаўленне ў вымаўленні раней страчанага гука пад уплывам традыцыйнай арфаграфіі» складаецца з двух слоў, якія ў сваю чаргу з’яўляюцца самастойнымі тэрмінамі: *рэгрэсіўны* (1. Накіраваны ад наступнага члена (элемента) слова, фразы і да т. п. да папярэдняга. 2. Утвораны шляхам адсячэння афікса, які выдзеліўся ў выніку раскладання) і *вымаўленне*

(1. Характер, асаблівасці артыкуляцыі гукаў маўлення. 2. Сукупнасць арфаэпічных нормаў, якія характарызуюць тую ці іншую разнавіднасць пэўнай мовы).

А вось літаратурнаўчы тэрмін *белы верш* «нерыфмаваны верш у сілабятанічным вершаскладанні» складаецца з двух слоў, але слова *белы* не з'яўляецца тэрмінам, а слова *верш* – самастойны тэрмін: «невялікі літаратурна-мастацкі твор, напісаны вершаванай рытмічнай мовай».

Суфіксальны спосаб з'яўляецца вельмі пашыраным спосабам утварэння тэрмінаў. Больш за ўсё суфіксальным спосабам утвараюцца тэрміны-слывы ад асноў уласных і агульных імён, уласных і іншамоўных слоў.

Ад уласных імён утвараюцца тэрміны пры дапамозе суфіксаў **-ізм** (**-ызм**) (Дарвін – *дарвінізм*, Ж. Кальвін – *кальвінізм*, Ленін – *ленінізм*, К. Маркс – *марксізм*, Макіявелі – *макіявелізм*, Нептун – *нептунізм*, Платон – *платанізм*, Э. Мах – *махізм*, Байран – *байранізм*, імя заснавальніка рэлігіі Будча – *будызм*), **-эізм** (Піфагор – *піфагарэізм*), **-яніств-** (Канфуцый (кіт. Kon-fu-tsu) – *канфуцыйства*, Гегель – *гегельянства*, Дэкарт – Картэзіій – лац. Cartesius – *картэзіянства*), **-іянств-** (Шэлінг – *шэлінгіянства*), **-ыянств-** (Кант – *кантыянства*), **-ўств-** (Талстой – талстоўства). Надзвычай пашыраны суфікс **-іт** пры ўтварэнні мінералагічных тэрмінаў ад уласных імён, якія абазначаюць: 1) геалагічныя аб'екты, месца знаходжання мінералу, напрыклад: Анды (лац. Andes – горы ў Паўдн. Амерыцы) – *андэзіт*; Арагон (ісп. Aragon – вобласць у Іспаніі) – *араганіт*, Дун (англ. Dun – назва гары ў Новай Зеландыі) *дуніт*, Калумбія (англ. Columbia – назва акругі ў ЗША) – *калумбіт*, Ліпары (іт. Lipari – назва горада на Ліпарскіх астравах недалёка ад Сіцыліі) – *ліпарыт*, Мул (англ. Mull – назва вострава ў Шатландыі) – *муліт*, Мантмарылон (фр. Montmorillon – назва горада ў Францыі) – *Мантмарылон*, Трэмала (ням. Tremola – назва даліны ў Швейцарыі) – *трэмаліт*, Турынгія (ням. Thuringen – назва правінцыі ў Германіі) – *турынгіт*, Фаял (Faial – назва вострава ў групе Азорскіх астравоў) – *фаяліт*.

Суфіксальны спосаб характэрны і для кампанентаў тэрмінаў-словазлучэнняў, дзе асновай для ўтварэння з'яўляецца ўласнае імя, напрыклад, у матэматыцы маецца тэрмін *дыяфантавы ўраўненні*, дзе *дыяфантавы* ўтвораны ад імя грэч. матэматыка Дыяфанта + суф. **-ав-**; у гісторыі – *мусцьерская культура* (фр. Moustier (Мусцьер) – ад назвы мястэчка на поўдні Францыі + суф. **-ск-** і інш.

Ад агульных назоўнікаў утвараюцца суфіксальным спосабам шматлікія тэрміны розных

галін навукі, напрыклад, у металургіі тэрміны ўтвораны ад асноў дзеясловаў пры дапамозе суфікса **-нн-**, **-енн-** для абазначэння працэсаў (*накідванне*, *набраканне*, *навядзенне*, *накочванне*, *накладанне*, *намочванне*, *насычэнне*) і суфікса **-к-** для абазначэння прадметнасці (*наварка*, *наводка*, *наметка*, *наладка*, *насадка*).

Шырока выкарыстоўваюцца ў тэрміналогіі іншамоўныя ўтваральныя асновы, напрыклад: *адвербіяльны*, *аказіянальны*, *апикальны*, *лінгафонны*, *марфалагічны*; *арбітражны*, *аўдытарскі*, *бартарны*, *дэбіторскі*, *маржынальны*, *мінімальны*, *сінтэтычны*, *эмісійны* і інш. Надзвычай шырока выкарыстоўваюцца іншамоўныя суфіксы **-ізм**, **-іза-**, **-фікацы-я**, **-іст**, **-аж-**, **-ацы-я** і інш., напрыклад: *абстракцыянізм*, *авангардызм*, *анакранізм*, *антрапамарфізм*, *германізм*, *галіцызм*, *гістарызм*, *гуманізм*, *алітэрацыя*, *градацыя*, *ідэалізацыя*, *інтанацыя*, *кампазіцыя*, *кульмінацыя*, *экранізацыя*, *экспазіцыя*, *дрэнаж*, *пілатаж*, *сенаж*, *этыкетаж*, *яравізацыя*, *хімізацыя*, *электрыфікацыя* і інш.

Прэфіксальны спосаб у тэрміналогіі, як і ў літаратурнай мове, характарызуецца далучэннем прэфікса да цэлага слова, напрыклад: *антыцыклон*, *звышпрыбытак*, *звышмодны*, *надзвычайная сесія*, *процідзеянне*, *субцітры*, *суперфасфат*, *суперэмент*, *ультрагук*, *экстратавар*, *амаральны* і інш. Сярод прэфіксаў можна заўважыць уласныя і іншамоўныя, пры гэтым прэфіксы **ультра-**, **звыш-**, **экстра-** маюць адно і тое ж значэнне. Варта заўважыць, што прэфіксы служаць для ўтварэння антанімічных тэрмінаў, далучаючыся часам да ўжо гатовых тэрмінаў, напрыклад: *абагачаная руда* – *неабагачаная руда*, *наяўны разлік* – *безнаяўны разлік*, *кантрольны* – *бескантрольны*, *каштарысны* – *бескаштарысны*, *гетэрагенная сістэма* – *гамагенная сістэма*, *уваходны бок* – *выходны бок*, *закрытая форма* – *адкрытая форма* і інш.

Прэфіксальна-суфіксальны спосаб утварэння тэрмінаў характарызуецца далучэннем прэфікса і суфікса да ўтваральнай асновы, напрыклад: *накаленнікі*, *нарукаўнікі*, *падасінавік*, *падбярозавік*, *паддубовік*, *міжгор'е*, *міжзем'е*, *міжрэчча* і інш.

Аснова- і словаскладанне займаюць значнае месца ва ўтварэнні тэрмінаў. Тэрміны ўтвараюцца ў выніку **спалучэння** як уласных, так і іншамоўных частак, напрыклад: *аграфірма*, *аргкамітэт*, *архіваховішча*, *аэрафотадакумент*, *відэаграма*, *відэатэрмінал*, *відэазапіс*, *вільгацеізаляцыя*, *вільгацепаглынальнік*, *вільгацеўстойлівасць*, *землекарыстанне*, *землеўладальнік*, *землеўладанне*, *землеўпарадчык* і інш. Пашыранымі ў розных галінах з'яўляюцца тэрміны з інтэрнацыянальнымі часткамі

авія- (*авіябомба, авіялінія, авіялайнер, авіякомпанія*), **аўта-** (*аўтапагрузчык, аўталінія, аўтаўключальнік*), **тэле-** (*тэлепраграма, тэлекампанія, тэлеэкран, тэлезорка*), **электра-** (*электрашчыт, электравыпраменьванне, электранагравальнік, электравымяральнік*) і інш.

Складана-суфіксальны спосаб – утварэнне тэрмінаў шляхам складання асноў і далучэннем суфікса, напрыклад: *аднагалосны, аднатыпны, высокааплатны, аднаразовы, вільгацезабяспечаны, мясарэзка, вадакачка, траварэзка, фарбацёрка* і інш.

Бяссуфіксны спосаб утварэння – досыць характэрная з’ява ў тэрмінатворчасці. Тэрміны ўтвараюцца шляхам адсячэння суфіксаў, напрыклад: *надлом* ← *надламаць*, *надрэз* ← *надрэзаць*, *напал* ← *напаліць*, *накіп* ← *накіпаць*, *наклёп* ← *накляпаць*, *накал* ← *накаляць* і іншыя металургічныя тэрміны.

Абрэвіятурны спосаб утварэння тэрмінаў надзвычай разнастайны. Новыя тэрміны ўтвараюцца:

- складаннем назваў першых літар некалькіх слоў, напрыклад: *ЗНМС* (занальны навукова-метадычны савет), *АДСС* (адзіная дзяржаўная сістэма справаводства);

- складаннем назваў першых гукаў некалькіх слоў, напрыклад: *АППС* (аўтаматызаваная інфармацыйна-пошукавая сістэма); *ПЭУ* (планавана-эканамічнае ўпраўленне), *ТЭІ* (тэхніка-эканамічная інфармацыя);

- спалучэннем часткі слова і цэлага, напрыклад: прафгрупа (прафсаюзная група), дзяржбанк (дзяржаўны банк), зарплата (заработная плата), перфакарта (перфарацыйная карта);

- спалучэннем назваў першых гукаў слоў ці іх частак і цэлага апошняга слова, напрыклад: *ДАСТ* (*дзяржаўны агульнасаюзны стандарт*);

- спалучэннем звязанай асновы ці цэлага слова і назваў першых літар астатніх слоў, напрыклад: *мікра-ЭВМ, міні-ЭВМ, перфарацыйная ЭВМ, персанальная ЭВМ* і інш.

Семантычны спосаб утварэння выяўляе спецыфіку тэрмінатворчасці ў параўнанні з гэтым жа спосабам у агульналітаратурнай мове, паколькі новае слова ствараецца за кошт перасэнсавання яго. Так, у літаратурнай мове гэты спосаб прадстаўлены адзінкавымі словамі, напрыклад: назоўнік *лаўка* «магазін» узнік у выніку распаду былога слова *лаўка* (від мэблі) на два самастойныя ці назоўнік *ячмень* «вострае гнойнае запаленне тлушчавых залоз павек» узнік на базе слова *ячмень* «расліна сямейства злакавых».

Цікавыя змены адбыліся са словам *тэрмін*: паводле падання, лац. *Terminus* – імя рымскага бога, ахоўніка межаў, памежных слупоў, межавых знакаў; рымскі цар Нума Пампілій

пабудоваў у Рыме храм Тэрміна і ў гонар бога ўвёў свята – тэрміналіі. Да межавага знака прыходзілі жыхары бліжэйшых вёсак, упрыгожвалі, прыносілі ахвяры і весяліліся. Вось адкуль слова *тэрмін* абазначала «памежны знак, пагранічны камень», пазней – «канец, мяжа», яшчэ пазней – «тэрмін, перыяд» і, нарэшце, яго сталі выкарыстоўваць у сучасным значэнні.

Утварэнне тэрмінаў семантычным спосабам надзвычай пашырана, паколькі агульнанародныя словы праз семантычную спецыялізацыю шырока папаўняюць тэрміналагічную лексіку, напрыклад, сельскагаспадарчыя тэрміны – *пастушок, вушкі, хвост, калена, вочка, кніжка*, металургічныя – *баба, барабан, ляжак, валік, вочка, гняздо, час, грэбень, куча, дзірка*; архіўныя – *абед, адзнака, азбука, блакнот, вокладка, грошы, даўжнік, дзень, згуба, кніжка, куток, месца, пыл, пятніца* і інш.

Тэрміналагіцыя агульналітаратурных слоў характэрна для ўсіх тэрмінасістэм.

Нават такі кароткі агляд тэрмінаўтварэння дазваляе заўважыць некаторыя асаблівасці ў параўнанні з агульналітаратурным словаўтварэннем. Напрыклад, уражвае выкарыстанне розных інтэрнацыянальных элементаў тыпу звязаных асноў: *мікра-, макра-, гідра-, міні-, піка-, -мер, -трон, -метр, -фон, -стат* і інш.; прэфіксаў тыпу: *супер-, ультра-, экстра-, інтэр-, анты-*; суфіксаў: *-ізм, -іст, -іцыя, -фікацыя* і інш. Зразумела, што іншамоўныя элементы адыгрываюць пэўную ролю ў розных тэрмінасістэмах. Але ёсць асаблівасці тэрмінатворчасці, агульныя для ўсіх тэрмінасістэм. Вось чаму так важна пазнаёміцца з асновамі, важнейшымі асаблівасцямі, адметнасцямі тэрмінаўтварэння. Паводле меркаванняў вучоных-моваведаў, асаблівасцямі ўтварэння тэрмінаў з’яўляюцца наступныя.

1. Тэрміны ствараюцца як найменні паняццяў, звязаных з вузкай галіной і прызначаных служыць сродкам зносін прафесіяналаў (у спецыяльнай літаратуры), у той час як агульнаўжывальныя словы ствараюцца для патрэб усяго грамадства і практычна любым носбітам мовы. Дастаткова параўнаць тэрміны хімічных элементаў табліцы Д. І. Мендзялеева і словы *радовішча, свідравіна* (аўтар Янка Скрыган). Амаль усе хімічныя тэрміны падпарадкаваны адной мадэлі: «утваральная аснова + суфікс *-ій (-ый)*» напрыклад: *тулій, ніобій, стронцый* і інш. Утваральнай асновай можа быць аснова ўсім вядомых тапонімаў, напрыклад, Амерыка (*амерыцый*), Германія (*германій*), Індыя (*індый*), Скандынавія (*скандый*), Францыя (*францый*) і інш.; часам этымалогія хімічных тэрмінаў знаёміць нас з незнаёмымі ці старымі назвамі пэўных мясцовасцей, напрыклад, лацінская

назва Парыжа – Lutecia (*лютэцый*), назва мясцовасці Ytterby у Швецыі (*ітэрбій, тэрбій, эрбій*), назва мястэчка Strontion ў Шатландыі (*стронцый*), назва горада Berkeley ў Каліфорніі (*берклій*) і інш.; ці антрапонімаў, напрыклад, прозвішча амерыканскага фізіка Е. Lawtence (*лаўрэнсій*), прозвішча рускага мінералога Самарскі (*самарый*), прозвішча італьянскага фізіка Е. Fermi (*ферміі*), прозвішча нямецкага фізіка І. Einstein (*эйніштэйніі*), прозвішча рускага фізіка І. В. Курчатава (*курчатавіі*), прозвішча рускага хіміка Д. І. Мендзялеева (*мендзя-левіі*) і інш.

Агульнаўжывальныя словы, як *радовішча, свідравіна*, рэдка адзначаюцца аўтарствам.

2. Тэрміны ўтвараюцца заўсёды свядома. Яны, як ужо адзначалася, не «з'яўляюцца», а «прыдумваюцца», «ствараюцца» па меры ўсведамлення іх неабходнасці. Так, з адкрыццём хімічных элементаў перыядычная табліца Д. І. Мендзялеева паступова запаўняецца. У 1869 г., калі Д. І. Мендзялееў склаў сваю табліцу, у ёй налічвалася толькі 63 элементы, цяпер – звыш 100. Пра кожны элемент табліцы, яго назву можна дакладна сказаць, калі адкрыты, хто, як і нават чаму названы. Вось некалькі фактаў: у 1875 г. французскі хімік П. Э. Лекок дэ Буабадран адкрыў новы элемент, ён назваў яго *галій* у гонар сваёй радзімы (старажытная назва Францыі); у 1898 г. выдатныя вучоныя Марыя Складоўская-Кюры і П'ер Кюры адкрылі ва ўранавай рудзе радыеактыўны элемент і назвалі імем сваёй радзімы – *палоній* (Польшча па-сярэднелацінску Палонія); у гонар сталіцы

сваёй радзімы назваў П. Клеве адкрыты ім у 1879 г. элемент – *гольміі* (ад лацінскай назвы сталіцы Швецыі Стакгольма – Гольмія – Holmia).

Заклучэнне. Кожны новы тэрмін, які ствараецца, можна пракантраляваць, адзначыць, паколькі ён фіксуецца ў працах, слоўніках. Ён не можа быць не заўважаным. Так, цяпер пры Міністэрстве адукацыі Рэспублікі Беларусь працуе Тэрміналагічная камісія, мэта якой – стварэнне, стабілізацыя тэрміналогіі ўвогуле і пэўных тэрмінасістэм у прыватнасці. Але з прычыны нераспрацаванасці маюцца некаторыя недакладнасці. Напрыклад, для беларускай мовы не характэрны формы дзеяпраметнікаў незалежнага і залежнага стану цяперашняга часу на *-емы, -імы, -учы (-ючы), -ачы (-ячы)*. І калі прааналізаваць тэрміналагічныя слоўнікі, то можна заўважыць поўную адсутнасць такіх формаў у адных, частковую замену іншым матэрыялам, больш адпаведным беларускай мове, і, на жаль, захаванне адзначаных формаў на ўзор рускай мовы побач з замененымі. Вось чаму дзеяпраметнікі як аднаслоўныя тэрміны і ў складзе шматслоўных, напрыклад, у металургічнай тэрміналогіі: *дэфарміруемы* (руск. *деформируемый*), *лятучыя нажніцы* (руск. *летучие ножницы*), *цяжучы стан* (руск. *состояние текучее*), *паляпшаемая сталь* (руск. *улучшаемая сталь*), *азаціруючая атмасфера* (руск. *азотирующая атмосфера*), *кантралюемая* (руск. *контролируемая*), *узыходзячы* (руск. *восходящий*), *звязваючае* (руск. *связывающее*), не адпавядаюць патрабаванням тэрмінатворчасці, як і ўвогуле нормам беларускай літаратурнай мовы.

Літаратура

1. Кузьміч В. А., Швед Г. Ф. Асаблівасці навуковага стылю беларускай мовы ў кантэксте навукова-тэхнічнага перакладу: Мінск: БДТУ, 2013. С. 12–20.

References

1. Kuzmich O. A., Swede G. F. *Asablivastsi navukovaga stylyu belaruskay movy u kantekestse navukova-tekhnichnaga perakladu* [Scientific style of the Belarusian language in the context of scientific and technical translation]. Minsk, BGTU Publ., 2013, pp. 12–20.

Інфармацыя пра аўтара

Швед Генадзь Філарэтавіч – старшы выкладчык кафедры беларускай філалогіі. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (220006, г. Мінск, ул. Свядлова, 13а, Рэспубліка Беларусь). E-mail: shved@belstu.by

Information about the author

Shved Henadz Filaretovich – senior lecturer of the Department of Belarusian Philology. Belarusian State Technological University (13a, Sverdlova str., 220006, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: shved@belstu.by

Паступіў 16.03.2015